

ABULG‘OZIY BAHODIRXONNING “SHOJARAYI TURK” ASARIDA QABILALAR NOMLARINING KELIB CHIQISHI

Saidjonova Gavharoy Dilshodjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti

filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abulg‘oziy Bahodirxonning XVII asrda yozilgan “Shojarayi turk” asarida uchraydigan toponimlar — joy nomlarining kelib chiqishi, ularning etimologik, afsonaviy va tarixiy talqinlari o‘rganiladi. Asarda turkiy xalqlarning qadimiy makonlari, ko‘chish yo‘llari, geografik hududlar bilan bog‘liq ma’lumotlar genealogik rivoyatlar bilan uyg‘un holda berilgan bo‘lib, ular turkiy xalqlarning o‘zini anglash va tarixiy xotirasini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Abulg‘oziy Bahodirxon, Shojarayi turk, toponim, joy nomlari, etimologiya, turkiy xalqlar, O‘g‘uznoma, tarixiy manbashunoslik.

Abstract: This article studies the origin of toponyms - place names - found in the 17th-century work "Shojarayi turk" by Abulgazi Bahodirkhan, as well as their etymological, legendary and historical interpretations. The work provides information about the ancient places, migration routes, and geographical regions of the Turkic peoples in harmony with genealogical legends, which are an important source for the self-understanding and formation of the historical memory of the Turkic peoples.

Keywords: Abulgazi Bahodirkhan, Shojarayi turk, toponym, place names, etymology, Turkic peoples, Oghuznama, historical source studies.

Аннотация: В данной статье рассматривается происхождение топонимов — географических названий, встречающихся в произведении XVII века «Шоджарайи тюрк» Абулгази Баходир-хана, а также их этимологические, легендарные и исторические интерпретации. В произведении представлены сведения о древних

местах, путях миграции и географических регионах тюркских народов в соответствии с генеалогическими преданиями, которые являются важным источником для самопознания и формирования исторической памяти тюркских народов.

Ключевые слова: Абулгази Баходир-хан, Шоджарайи тюрк, топоним, географические названия, этимология, тюркские народы, Огузнама, историческое источниковедение.

Turkiy xalqlar tarixi, ularning qadimiy hududlari va geografik makonlari haqida ma'lumot beruvchi muhim manbalardan biri Abulg'oziy Bahodirxonning "Shojarayi turk" asaridir. Abulg'oziy asarida qabila nomlarini ko'pincha O'g'uzxon avlodlari bilan bog'laydi. Har bir urug' O'g'uzxonning o'g'illari yoki ularga berilgan laqablardan kelib chiqqani aytiladi. Masalan: Qayi, Bayot, Avshar, Keneqli qabilalari O'g'uzxonning farzandlari yoki nabiralari nomlari bilan bog'lanadi. Nomlarning kelib chiqishi qahramonlarning fazilati, jasorati yoki jangovar mahoratiga oid rivoyatlar bilan izohlanadi. Bu yondashuv tarixiy haqiqatdan ko'ra afsonaviy genealogiyaning kuchli ta'sirini aks ettiradi. Ushbu asar genealogik xarakterga ega bo'lsa-da, unda ko'plab toponimik ma'lumotlar — qadimiy yurtlar, daryo va tog' nomlari, qabila yashagan hududlar, ko'chish yo'llari kabi ma'lumotlar mavjud. Bu holat toponimlarning nafaqat geografik, balki etnomadaniy mohiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

•Afsonaviy va genealogik asosga ega joy nomlari

Abulg'oziy ko'plab toponimlarni qahramonlar faoliyati yoki afsonaviy voqealar bilan bog'laydi. Bunday toponimlar genealogik epikaga xos bo'lib, ularning mazmuni tarixiy emas, balki ideologik ahamiyat kasb etadi. Misol tariqasida:

Itil (Volga) — turkiy ajdodlar faoliyat yuritgan markaziy hudud sifatida ko'rsatiladi. Abulg'oziy uni turkiy qabilalar o'troq bo'lgan, savdo yo'llari kesishgan daryo sifatida tilga oladi.

Yettisuv ("etti suv") — O'g'uz avlodlari joylashgan to'qayli va unumdor hudud sifatida rivoyat qilinadi. Bu hududning nomi suv manbalarining ko'pligi bilan bog'lanadi.

- Geografik manzillarga asoslangan toponimlar

“Shojarayi turk” asari ko‘chmanchi turkiy qabilalarning qadimiy makonlari haqida aniq geografik ko‘rsatkichlarni ham o‘z ichiga oladi. Bu joy nomlari haqidagi ma’lumotlar tarixiy geografiyani o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Ular orasida:

Qang‘a va Qang‘di — qadimgi Kang davlati hududi sifatida tilga olinadi. Abulg‘oziyning ma’lumotlari arxeologik va tarixiy manbalar bilan uyg‘un keladi.

Turkiston — muallif tomonidan barcha turkiy qabilalarning umumiy vatani sifatida talqin qilinadi. Bu makon etnik umumlikni bildirish uchun ishlatiladi.

Sirdaryo va Amudaryo bo‘ylari — turkiy qabilalarning migratsiyasi, o‘troqlik va yarim ko‘chmanchi hayoti bilan bog‘lanib tilga olinadi. Bu toponimlarning izohi ko‘proq tarixiy-geografik tasavvurlarga tayangan holda beriladi.

- Til va ma’no bilan bog‘liq toponimik talqinlar

Abulg‘oziy ayrim joy nomlarini tilshunoslik nuqtai nazaridan izohlamasa-da, ularning kelib chiqishi haqida rivoyatlarga asoslangan tushuntirishlar beradi. Bunda joy nomi qabila faoliyati, tabiat xususiyatlari yoki tarixiy shaxs ismi bilan bog‘lanadi. Misollar:

Qipchoq yurtlari — keng dashtlar, cho‘l hududlari bilan bog‘lanadi. “Qipchoq” atamasi haqida ma’lumotlar geografik sharoitga ham taalluqli tarzda sharhlanadi.

Buxoro — madaniy va siyosiy markaz sifatida tilga olinadi. Abulg‘oziy unda yashagan turkiy sulolalar haqida ma’lumot beradi, bu esa toponimning siyosiy ahamiyatini ko‘rsatadi.

Xorazm — muallif yashagan va hukmronlik qilgan tarixiy makon sifatida keng yoritilgan bo‘lib, uning nomi turkiy urug‘lar tarixida markaziy o‘rin tutadi. Uning asari toponimik ma’lumotlarni badiiy-emotsional talqin bilan birlashtirgani uchun, zamonaviy manbashunoslikda qiymatli, ammo ehtiyotkorlik bilan foydalanilishi lozim bo‘lgan asar sifatida qaraladi.

Abulgʻoziy Bahodirxonning “Shojarayi turk” asari turkiy qabila nomlari genealogiyasi va ularning afsonaviy kelib chiqishiga oid noyob manbadir. Asar nomlarning zamonaviy tilshunoslik izohlariga toʻliq mos tushmasada, XVII asr oʻzbek va turkiy xalqlarining qabilaviy tasavvurlarini chuqur aks ettiradi. Qabila nomlari haqidagi rivoyatlar turkiy xalqlarning oʻz tarixini anglash va etnik oʻzlikni shakllantirish jarayonida muhim oʻrin tutadi. Shuningdek undan oʻrin olgan joy nomlari turkiy xalqlarning qadimiy geografik makonlari, migratsiya yoʻllari va etnomadaniy taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim manbadir. Abulgʻoziy Bahodirxon toponimlarni genealogik, afsonaviy va tarixiy talqinlar orqali izohlab, ularni turkiy xalqning etnik xotirasi bilan bogʻlaydi. Bu toponimik maʼlumotlar turkiy xalqlarning oʻzligini anglash, qadimiy yurtlar tarixini oʻrganish hamda oʻrta asr turkiy tarixshunosligi taraqqiyotini tushunishda katta ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abulgʻoziy Bahodirxon. Shajarayi turk. — Toshkent: Fan nashriyoti, 1992.
2. Abulgʻoziy Bahodirxon. Shajarayi tarokima. — Toshkent: Yozuvchi, 1993.
3. Qayumov, A. Abulgʻoziy Bahodirxon va uning tarixiy merosi. — Toshkent: Oʻzbekiston, 1989.
4. Qutlijev, A. Oʻgʻuznoma anʼanalarining manbashunosligi. — Toshkent: Fan, 2004.
5. Bartold, V. V. Turkiy xalqlar tarixi boʻyicha tadqiqotlar. — Toshkent: Fan, 1963.
6. Doʻstqorayev, M. Turkiy qabilalar tarixi va geografiyasi. — Toshkent: Universitet, 2011.